

ביאורים

²⁸⁶ חלוקה בין העושה למעשה

עוד צריך לברר, אם אנו אומרים שמותו של אדם הוא מעשה ה' הבא כעונש על כך שחטא או לשם ניסיון, כיצד נבין את המציאות שרשע הורג צדיק, כמו בסיפור במלכים א' (יח, יג) על איזבל המרשעת שהרגה את הנביאים, למי נייחס את המעשה, לגזירת הקב"ה או למעשה?

²⁸⁷ כדי לענות על שאלה זו, צריך להבין שיש חילוק בין עצם המיתה, שהיא מעשה הא-לוהים, למעשה הרצח שהוא מעשה האדם החוטא. מותו של האדם בא עליו בגלל גזירת ה' שימות. לכן גם אם לא היה מת מידי האדם שהרג אותו הרי שהיה מת באופן אחר. לעומת זאת מעשה הרצח נעשה בבחירתו החופשית של ההורג, ולכן עליו להיענש על כך.

²⁸⁸ אפשר לשאול את אותה שאלה ביחס לגניבה, אם ה' גזר על אדם שיאבד את ממונו כעונש או כניסיון, מדוע הגונב ממנו נענש? אלא כמו שאמרנו, הגונב מחברו צריך להיענש בגלל שבחר לגנוב, אף שהכסף בכל מקרה היה נגנב או אובד בדרכים אחרות.

וכך ענו שמעיה ואחיו לאחד ממלכי רומי: אנו מחויבים מיתה לשמים, אם אין אתה הורגנו הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו. ע"פ תענית יח, ב: ודקאמרת יום טריינוס הוא - יום טריינוס גופיה בטלוהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיו. כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר. אמרו ליה רבנן: יום טריינוס הוא! - אמר להו: יום טריינוס גופיה בטלוהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיו. ... ומאי טריינוס? כשבקש טריינוס להרוג את לוליוס ופפוס אחיו בלודקיא, אמר להם: אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם - יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו, וראויין היו ליעשות להם נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה, וראוי לעשות נס על ידו. ואותו רשע הדייט הוא, ואינו ראוי לעשות נס על ידו. ואנו נתחייבנו כליה למקום, ואם אין אתה הורגנו - הרבה הורגים יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו. אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתיד ליפרע דמינו מידך.

נראה שרבינו מבין כי שמעיה ואחיה הם לוליאנוס ופפוס, אולם רש"י שם הבין כי מדובר על אנשים שונים, עיי"ש.

²⁸⁹ לאחר שדוד חטא עם בת שבע, אמר לו נתן הנביא (שמואל ב' יב, יא-יב): "כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך, ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת, כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש". ויש לשאול, איך יתכן שכעונש לדוד על חטא בת שבע, מביא ה' את אבשלום לחטוא ולשכב עם נשי אביו הרי אמרנו שהקב"ה לא כופה על שום אדם לחטוא?

²⁹⁰ אלא שיש להבין שדברי נתן הנביא כוללים שני חלקים: החלק הראשון, שאבשלום יכבוש את המלכות מיד דוד, ועל כך אומר הפסוק: "הנני מקים עליך רעה מביתך". המשך הפסוק: "ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת", נעשה ע"פ בחירת אבשלום וולא בכפייה. הודעת ה' לדוד ענינה להודיעה לדוד בנבואה שכך יהיה על מנת להכאיב לו.

²⁹¹ גזירה ובחירה

באותו נושא נשאלת השאלה גם על סנחריב ונבוכדנצר שהמיטו הרס וחורבן על עם ישראל. הנביא מנבא על סנחריב (ישעיה י, ה): "הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי", ועל נבוכדנצר (יחזקאל ל, כד): "וחיזקתי את זרועות מלך בבל, ונתתי את חרבי בידו", ניתן להבין מכאן, שסנחריב ונבוכדנצר הם כלי בידי של הקב"ה, המכריח אותם לפגוע בישראל, והרי אמרנו שיש בחירה חופשית שהקב"ה מניח לבריות את הבחירה?

²⁹² התשובה היא, הקב"ה נתן לסנחריב ונבוכדנצר את הכוח האומץ והיכולת להילחם ולכבוש, אך השאיר את הבחירה בידם. מכון שבחרו להתאכזר לישראל, הם צריכים לקבל עונש, ועל כך אומר הנביא ישעיה (י, יב): "אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור", וכן ירמיה הנביא כתב (נא, כד): "ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם".

לרפואת פול שאול בן רבקה ג'ואן ה"ו

מות צדיק בידי רשע

²⁸⁶ וְשׂוֹאֲלִים עוֹד: כְּשֶׁתְּהִיָּה מְסִירַת הָאֲדָם לְהַרְגוֹ, אֶחָד מִמַּעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, אִם לַעֲנֹשׁ עַל חֲטָא או לְנִסְיוֹן, כְּאֲשֶׁר יִהְיֶהוּ עוֹלָם, כְּאִיזְבֵּל לְקַצֵּת הַנְּבִיאִים, מִה נֶאֱמַר בְּזֶה הַמַּעֲשֵׂה, וְלִמִּי נִיחָס אוֹתוֹ? ²⁸⁷ נֶאֱמַר כִּי הַמּוֹת מִעֲשֵׂה אֱלֹהִים, וְהַהֲרָג מִעֲשֵׂה הָעוֹל, וְאִם הַחֲכָמָה חִיבָה הַמּוֹת, אֵלּוּ לֹא הִיָּה הָעוֹל, הִיָּה מֵת בְּסִבָּה אַחֶרֶת. ²⁸⁸ יוֹכֵן הַשְּׂאֵלָה עַל הַגּוֹנֵב כְּשֶׁהוּא אֲבִידַת מָמוֹן בְּנִי אֲדָם גְּזֵרַת הַבּוֹרָא, אִם לַעֲנֹשׁ או לְנִסְיוֹן, אִיךָ נֶאֱמַר בַּגִּנְבָה הֵיחָא מִמַּעֲשֵׂה הַבּוֹרָא? וְהַתְּשׁוּבָה בְּזֶה, שֶׁהָאֲבִיד מִעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, וְהַגִּנְבָה מִעֲשֵׂה הָאֲדָם, וְכִאֲשֶׁר חִיבָה הַחֲכָמָה אֲבִיד הַדָּבָר הַהוּא, אֵלּוּ לֹא הִיָּה גּוֹנֵב הַגּוֹנֵב, הִיָּה אֲבִיד בְּפָנִים אַחֲרִים. וְכֵן עָנִי שְׁמַעִיָּה וְאַחֶיָה לְקַצֵּת מַלְכֵי אֲדוֹם וְאַמְרוּ, וְאִם אָנוּ מְחִיבֵי מִיתָה לְשָׁמַיִם, אִם אֵין אֶתָּה הוֹרֵגֵנוּ, הֲרֵבָה מְזִיקִים יֵשׁ לוֹ לַפִּגְעָה בָּנוּ.

²⁸⁹ וְשׂוֹאֲלִים עוֹד: וְאִיךָ נַעֲנֵשׁ דָּוִד עַל הָעֵבֶרָה, בְּהִבְיָא אֲבִשְׁלוֹם לַעֲשׂוֹת כְּמוֹהוּ, וְיֹתֵר גְּדוֹלָה מְמִנָּה כְּאֲמָרוֹ (שְׁמוּאֵל ב' יב, יב): כִּי אֶתָּה עֲשִׂיתָ בְּסִתְרָא וְאֶנְכִי אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל וְגו' ²⁹⁰ נֶאֱמַר כִּי אֵלָה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר סִפֵּר נָתַן הַנְּבִיא עַל שְׁנֵי חֲלָקִים, אֶחָד מִהֶם מִעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, וְהוּא הַגִּבְרַת אֲבִשְׁלוֹם וְהַשְּׁלִיטוֹ עַל כָּל אֲשֶׁר לְדוֹד, וְעַל זֶה אֹמֵר (שם, יא): הַנְּנִי מְקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתְךָ וְלִקְחָתִי אֶת נְשִׁיךָ לַעֲיִנִּי וְנָתַתִּי לְרַעֲיָךְ. וְהַשְּׁנִי מִעֲשֵׂה אֲבִשְׁלוֹם בְּבִחִירָתוֹ, וְהוּא מִה שְׁאֹמֵר (שם): וְשָׁכַב עִם נְשִׁיךָ לַעֲיִנִּי הַשְּׁמֵשׁ הַזֹּאת, וְרָצָה בְּהַקְדָּמָתוֹ לְהוֹדִיעַ לְדוֹד בְּחִירַת אֲבִשְׁלוֹם, לְהַכְאוֹתוֹ אֶת לְבוֹ בְּזֶה. ²⁹¹ וְשׂוֹאֲלִים עַל עֲנִין סִנְחָרִיב וְנְבוֹכַדְנֶצַּר וְמִה שֶׁעָשׂוּ בְּעוֹלָם מִן הַהֲרָג וְהַחֲרָבָה, וְשֶׁאֵר עֲנִינֵי הַחֲמָס, וְאִיךָ אָמַר עַל הָאֶחָד שֶׁהוּא מְטָהוּ כְּשֶׁאָמַר (ישעיה י, ה): הוֹי אֲשׁוּר שֶׁבֶט אָפִי וְגו', וְעַל הַשְּׁנִי שֶׁהוּא חֲרָבוֹ כְּשֶׁאָמַר (יחזקאל ל, כד): וְחִזְקָתִי זָרְעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת חֲרָבִי בְּיָדוֹ. ²⁹² נֶאֱמַר כִּי מְקוֹם פֶּעַל הַבּוֹרָא לְשִׁנְיָהם וְזוֹלָתָם, הוּא נְתִינַת הַיְכָלָת וְהָאֲמִץ כְּאֲשֶׁר נִמְשְׁלוּ בְּחָרֵב וּבְמִטָּה, וְעַם כָּל זֶה כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ הֵם וְחִילָם הִיָּה בְּבִחִירָה שְׁחִיבִים עָלֶיהָ הָעֲנֵשׁ, וְעַל כֵּן אָמַר (ישעיה י, יב): אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לִבָּב מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְגו', וְאָמַר (ירמיה נא, כד): וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבְךָ וְלָכָל יוֹשְׁבֵי כְּשָׁדִים.

הבורא משתמש ברשעים לענישת הצדיקים